

(12)

İRAN TÜRK SAFEVİ DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE TÜRK TARİHİNE STRATEJİK ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU*

Giriş

Safevi devletinin kuruluşu, daha önceki İslam ordularının İran coğrafyasına girişi ve Moğol istilaları gibi tarihin önemli olaylarından kabul edilmektedir. İslam sonrası dönemde ilk defa olarak İran toprakları bir Türk hükümdar altında birliğini sağlamıştır. Bölgenin önemli uzmanlarına göre Safevi devleti ideal bir Türk Devletidir.¹⁷⁷ Bunun ardından günümüzdeki modern manada olmasa da İranlılık kavramı tekrar bir kimlik olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Şah İsmail, Oniki İmam Şiiliğini devletin resmi mezhebi yaparak, Sünni Osmanlı ve Özbek devletlerine karşı kendi devletini ideolojik olarak ayakta tutacak ve onlara karşı bir mücadele edecek bir unsur sağlamış oluyordu. Toynbee, Tarih Üzerine Çalışma adlı eserinde bu ortaya çıkışı, Şiiliğin dirilişi ve İslam tarihinde bir sapma olarak değerlendirmektedir.¹⁷⁸ Şüphesiz ki Anadolu ve İran'daki Türkmen unsuruna dayanan Safevi devletinin kuruluşunu incelerken Osmanlı devleti ile olan ilişkileri değerlendirmek bir nevi mecburiyettir. Safevi devletinin kuruluş felsefesi ve dış siyaseti gereği ilk hedefi Anadolu ve Osmanlı Türk hakimiyetidir. Bu bağlamda kuruluş esnasında temel sorunlar Osmanlı Türk Devleti ile yaşanmıştır. Bu çalışmada ise Safevi devletinin kuruluşunun Türk ve Bölge jeopolitiği üzerine etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Safevi İlişisine Genel Bakış

Safevi Türk Devleti'nin Avrupa devletleri ile diplomatik ilişkiye başlaması ile Osmanlı Devleti için büyük bir güvenlik sorunu ortaya çıkmış oldu. İslamlaşma ve Türkleşme sürecini tamamlamakta olan Anadolu ve Irak coğrafyasında¹⁷⁹ Safevi Türk Devletinin faaliyetleri ve varlığı, günümüze kadar etkisini sürdüren Anadolu coğrafyası üzerinde Türklerin mezhepsel ve milli bütünlüğü üzerinde büyük kırılmalar meydana getirmiştir. Irak ve Anadolu coğrafyasına siyasi egemenlik sağlamış¹⁸⁰ Türkler, Anadolu coğrafyasında Siyasi egemenliği Bizans Rum ve Ermeni krallıklarından almış ve zaman içerisinde diğer stratejik unsurlarında tamamlanması ile bu hakimiyeti pekiştirmişlerdir. Önemli Müsteşrik, Anadolu ve Osmanlı Tarihçileri tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk yerleşim üstünlüğü ve hakimiyeti mutlak şekilde belirtilmektedir.¹⁸¹

* Yrd. Doç. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU, Niğde Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölüm Başkanı, staflioglu@gmail.com, staflioglu@nigde.edu.tr.

¹⁷⁷ Gresh, Alain, Vidal, Ortadoğu, Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na, Çev. Hamdi Türe, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 27, Lewis, Bernand, From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East, Phoenix, 2004.,s.62.

¹⁷⁸ http://www.iranchamber.com/history/articles/reflections_safavid_history_historiography1.php

¹⁷⁹ Köprülü, M. Fuad, Türkiye Tarihi, Yay. Haz. Hanefi Palabıyık, Akçağ, Ankara 2005, s.138, Fetullah (Samancı), Aziz Kadir, Ettarihi Essiyasi Li'turkmen Elirak, Darul Saki, London 1999, s. 37, Elaşair Turkmeniye fi'l-Irak, Hürmüz, Habib, Pamukçu, Ekrem, Kerkuk, Ağustos 2004 , s. 15

¹⁸⁰ Black, Antony, The History of Islamic Political Thought, From the Prophet to the Present, Routledge, New York, 2001, s. 81

¹⁸¹ Jorga, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, C.2 , s. 277, Cahen, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu, Tarih Yurt Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 17.

Türk Devletlerine yine tehdit diğer bir Türk devletinden gelmekteydi. İran coğrafyasında egemen olan Şah İsmail, Osmanlı Türk devleti Hakanı'na Türkçe mektup yazmakta, Yavuz Sultan Selim ise cevabında farsça yazmaktadır.¹⁸²

O dönem içerisinde iktisadi sıkıntılarda yaşayan Osmanlı Devleti, Safevi Türk Devletinin hem dini hem siyasi meydan okuması ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum yeteri kadar Kitabi İslam bilgisine sahip olmayan ama samimi bir şekilde Müslüman olan Türkmenleri koyu Safevi Şii propagandası ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum Türkmenler üzerindeki geleneksel Sunni anlayışta sapmalar meydana getirmiş, diğer tarihsel ve kültürel unsurlarında etkisiyle ortaya ne Sunni ve ne Şii olan bir inanç çıkmıştır.¹⁸³ Bu durum zamanla mistik söylem ve unsurlarında etkileriyle göçebe zümrelerin İslam anlayış ve inancında büyük sapmalar meydana getirmiştir.¹⁸⁴ Bu mezhepsel bölünme tarih içerisinde Türk Milli gücü üzerinde bir zafiyet oluştursa da oluşan Alevi kimliği ırk, dil, kültür, Aile yapısı ve yaşayış biçimi açısından Türk milletinin bir parçasıdır.¹⁸⁵ Bir taraftan Kitabi ve Medrese eğitim sistemi ile kitabi esaslara uygun bir İslam anlayış ve eğitim gelişirken diğer taraftan göçebe kesim arasında mistik ve eğitimsiz popüler halk müslümanlığı gelişmekteydi.¹⁸⁶ Eski düşünce ve inanışların etkisi ile Anadolu'ya gelen tenasüh inancı, göçebe kesim arasında yaygın bir inanış olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁷ Oniki İmam mezhebinde kesinlikle böyle bir kavram ve inanış bulunmamaktadır.¹⁸⁸ Buna rağmen Safevi Devleti bu gibi İslam Tevhit inancına karşı olan unsurları bile yoğun bir şekilde propaganda amaçlı kullanmıştır. Bu sapkın inanç ve anlayışları Osmanlı Türk hakimiyetini Anadolu'da zayıflatmak için kullanan Safevi devleti, süreç içerisinde özellikle göçebe kesim üzerinde İslam Tevhit inancının bozulmasına ve geleneksel İslam anlayışında yozlaşmalara sebep olmuştur. Bu durum Osmanlı medrese anlayışında güvenlik kaygısını ön plana çıkarmış, Ulema Safevi propaganda ve faaliyetlerine cevap niteliğinde fetvalar vermişlerdir. Bu itikadi ve dini güvenlik kaygısı ve hassasiyet Osmanlı medreselerindeki felsefi ilimlerin zamanla geri plana itilmesine sebep olmuştur.¹⁸⁹

Safevi Öncesi İran'ın Siyasi Durumu

¹⁸² Lewis, Bernand, The Middle East 2000 Years of History From The Rise of Christianity To The Present Day, Phoenix, July 2003, London, s. 113-114.

¹⁸³ Ocak, Ahmet Yaşar, Türkler, Türkiye ve İslam, Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 48.

¹⁸⁴ Ocak, Ahmet Yaşar, Haz. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Kaynak, Doktrin, Ayin ve Erkan, Tarikatlar, Edebiyat, Mimari, İkonografi, Modernizm, Karamustafa, Ahmet, T, "Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefailik, ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 61- 89, Ocak, Ahmet Yaşar, Haz. Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, Irene Melikoff, "Bektaşî-Aleviler'de Ali'nin Tanrılaştırılması", s. 79- 103, Barthold, W. Köprülü, M. Fuat, İslam Medeniyeti Tarihi, Akçağ, Ankara 2004, s. 226- 227.

¹⁸⁵ Türkdoğan, Orhan, Alevi Bektaşî Kimliği – Sosyo-Antropolojik Araştırma-, Tmaş, İstanbul 2004, s. 627.

¹⁸⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003 İstanbul, s. 80.

¹⁸⁷ Ocak, Ahmet Yaşar, Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 192.

¹⁸⁸ ElKaşif Elgıta, Muhammed Hüseyin, Asl-ı Eşşia ve Usuluha, Kaddem Lehu Elhuccetul Esseyyid Murtaza Elaaskeri, Müessesetul İlmi Matbuat, Beyrut 1413, s. 60- 61, Gölpınarlı, Abdubkaki, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yayınları, İstanbul 2003, s. 568- 560

¹⁸⁹ Yakuboğlu, Kenan, Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi, Bilimevi, İstanbul 2006, s. 214

İslam ordularının İran'ı ele geçirmeleri ile geniş bir coğrafyada hakim olan Sasani devleti de çökmüş oluyordu. 651 yılında en son Sasani padişahı 3. Yezdigerd'in ölümüyle İran artık 1502 tarihine Şah İsmail'in Safevi devletini kurmasına kadar bağımsızlığını kaybedecektir. Bu bağlamda İran'ın bu döneme kadar diğer ülkeler ile Uluslar arası bir kişilik olarak ilişkileri mevcut değildi. Abbasilerin döneminde başlarda Halifeliğin etkin bir gücü olsa da zamanla İran ve Maveraünnehir de Selçuklular, Moğollar, Gazneli, Tahiriler her ne kadar Halifeye bağlı olsalar da gerçekte buranın fiili hakimi olmuşlardır. Özellikle İslam sonrası Turanî unsurlar İran'a daha fazla yayılma ve hâkim olma imkânı bulmuşlardır.¹⁹⁰ Özellikle Kuzey Afrika'da Fatımilerin ortaya çıkışıyla Abbasi halifeliği daha da zayıflamıştır. Moğolların 1258 yılında Bağdat'ı işgal etmesiyle İslam dünyası bağımsız devletlere ayrılmıştır. Moğollar ilk zamanlardaki askeri başarılarını iç savaş ve kargaşalıklar sebebiyle fazla devam ettirememişlerdir. Özellikle Mirza Hüseyin Mirza'nın ölümünden sonra çıkan taht kavgası ve kargaşalıklar bu saltanatın sonunu getirmiştir. Böylece Akkoyunlu ve Şirvansahi devletleri kendi egemenliklerini kurmuşlardır. Akkoyunlu Türkmen devleti Diyarbakır, Musul ve Bağdat'ı da kapsamaktaydı. Akkoyunlular Osmanlı Devleti'nin rakibi konumunda bulunan Memlûklüler ile sınırdaş konumundaydı. Doğu'da ise Özbek Hanlığı ve Moğolların egemenliğindeki Hindistan ile komşu durumundaydı. Abbasi halifesinin amcası, Moğolların Bağdat'a girmesinden sonra Mısır'a sığınmıştı ve oradan Hilafetliği devam ettirmeye çalışıyordu.

Timur yenilgisinden sonra ise Osmanlı devleti'nin egemenliğinin zayıflaması Anadolu da bir süre karışıklığa sebep olmuştu. Fakat Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi İslam dünyasında büyük bir tesir yapmıştı. Bu olaydan sonra diğer bazı gelişmelerinden etkisiyle Memlûk Osmanlı rekabeti daha da ön plana çıkmaya başlamıştı. Timur'un ölümünün ardından İran'da Akkoyunlular, Karakoyunlu ve Timur'un varislerine karşı daha güçlü bir konumda ortaya çıkmıştı. Akkoyunlu hükümrânı Uzun Hasan, Anadolu'dan geçen ticaret yollarına hakim olmak için Anadolu'da ki beylikleri Osmanlı'ya karşı kendi tarafından toplamaya çalışıyordu. Uzun Hasan, daha sonra Şah İsmail tarafından da izlenecek bir siyaset olan Hıristiyan devletler ile Osmanlı'ya karşı ittifak içine girmeye çalışıyordu. Doğu'da Osmanlı'ya yaptığı bazı askeri saldırılar ile Hıristiyan devletlere de mesaj vermeye çalışmaktaydı. Uzun Hasan'ın Osmanlı Padişahını Trabzon'a saldırmaması için uyarıda bulunması ve ardından gelen yıllarda Venedik ile ortak Osmanlı'ya saldırma girişimleri sonucu 1475 yılında Uzun Hasan'a ağır bir darbe indirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu üzerindeki hakimiyetinin kuvvetlenmesi ve genişlemesi İran'ın ticaret ağına baskı oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Anadolu yarımadasının hâkimiyeti Osmanlı ve İran arasında bir rekabet alanı oluşturmaktaydı.

Safevi'lerin Doğu ve İran'da Hâkimiyeti

Devletin adı Şah İsmail'in dedesi Seyh Safiyuddin'den gelmekte ve bu soy oniki imamdan yedincisine kadar götürülmektedir. Bu savdaki kabul Feyruzşah Zerrin Kulah ailesinden biri 1174 yılında Yemen'den Azerbaycan'a göç etmiştir. Her ne kadar Şah İsmail'in Peygamber soyundan gelmediği daha sonraları tarihi olarak

¹⁹⁰ Ta'i, Ali, Buhran-ı Huviyet der İran, Neşr-i Şadegan, Tahran 1382, s. 162.

tespit edilse bile günümüzde birçok İranlı tarihçi ve araştırmacı hala Şah İsmail'i peygamber soyundan geldiğini iddia eden şecereyi kullanmaktadırlar.¹⁹¹ İran'da ki tarihi kitaplarda Şah İsmail'in Türklüğünü vurgulamaktan kaçınmak için onu büyük bir İran vatanseveri olarak ifade etmektedirler. Muasır İran tarihçileri Safevi Devletini kuranların Türk olduğunu kabul etmektedirler.¹⁹²

Şah İsmail'in İran'da liderliğini kabul ettirip Safevi devletini kurması İslam devlet tarihinde tartışmasız önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sufi Tarikatının geleneksel lideri olan Şah İsmail hem dini lider hem de devlet başkanı konumunda bulunmaktaydı. Kendisine kutsiyet atfedilmekte hatta hakkında ilahilik söylemleri yapılmaktaydı. Bu durum Şah İsmail'in liderlik vasfını daha da kuvvetlendirmekteydi. İlk zamanlar suni olan Erdebil tarikatı Şeyh Cüneyd'in siyasi hedefleri doğrultusunda zaman içerisinde kendi itikadından sapmıştır.¹⁹³ Safevi ismi de, Azerbaycan da bulunan Erdebil'de ki tarikatın kurucusu Şeyh Safiyeddin İshak'dan gelmektedir. Şah İsmail'in zamanında değiştirilen şeceresi oniki imam'a kadar götürülmektedir. Timur'un Osmanlı ve Memlûklere karşı almış olduğu galibiyet ve üstünlük bölgede Türkmen unsurunu güçlendirmiş ve Türkmenler arasındaki etkileşimi arttırmıştır. Bölgede zaten geçmişten beri var olan Türkmen isyanlarının ve Beyliklerin tekrar güç kazanmasına sebep olmuştur. Bu dönem Türkmen itikatları hakkında modern İran tarihçileri Şii olduklarını hatta Gali inancına sahip olduğunu Şah İsmail'in çabuk yükselmesinin sebeplerinden birinin de bu olduğunu belirtmektedirler.¹⁹⁴ Türkiye Selçukluları zamanından başlayan ve sonra devam eden Türkmen isyanlarının bir gelenek ve bir nevi öğretisi oluşturması Safevi tahrikleri için bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca Toroslar ve Doğu Anadolu ve İran hattında Türkmenler arasındaki sıkıntılar hızla yayılmaya müsait bir zemine sahipti. İran'da iki önemli Türkmen devleti Akkoyunlu ve Karakoyunlular rekabetine sahne olmaktadır. Akkoyunlu suni, Karakoyunlu devletinin ise Şii olması bu rekabette diğer bir unsuru teşkil etmekteydi. Bu dönemde Şeyh Cüneyt, Erdebil'den Karakoyunlular tarafından çıkarılmasının ardından Anadolu'ya geçti. Karaman eyaletinin başkenti Konya'da kendisinin Hz.Ali'nin soyundan geldiği söylentileri yayılmaya başladı. Şii düşünce ve söylemlerinin önplana çıkması ve Şeyh Cüneyd'in siyasi emelleri olduğunun ortaya çıkması Osmanlı ve Memlûklü devletlerinde rahatsızlık yaratmıştı. Şeyh Cüneyt bunun ardından Uzun Hasan'ın hakim olduğu Diyarbakır'a geçti. Uzun Hasan, şeyh Cüneyd'i yanına almakla Karakoyunlulara karşı kendi gücünü arttıracaklarını düşünmekteydi. Şeyh Cüneyd Kafkasya taraflarına gazve düzenlemeye çalışarak bölgede itibarını arttırmak ve namını duyurmaya çalışıyordu. Bu bölgede bulunan Şirvan beyliği ile sorunlar yaşadı ve 1460 yılında Şirvan'a yaptığı saldırı sırasında öldü.

Şeyh Cüneyd hayatı boyunca Türkmen kabilelerini Şii'liği de kullanarak siyasi bir bütünlük içinde toplamaya çalıştı. Buna rağmen Şeyh Cüneyd'in Anadolu'ya geldiğinde Şii olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir.¹⁹⁵ Bununla

¹⁹¹ Velayeti, Ali Ekber, Tarihi Revabıt-ı Haric-i İran der Uhdey-i Şah İsmail Safavi, Muessesiyi Çapı İntişarati Veziratu Umuru Harici, Tehran 1375, s. 11

¹⁹² Agacari, Haşim, Kaniş-i Din ve Devlet der Asr-ı Safevi, Merkezi Bazşinasi İslam ve İran, Tehran 1380, s.8

¹⁹³ Togan, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 367

¹⁹⁴ Caferiyan Resul, Şia Der İran Ez Agazi ta Karnı Dehomu Hicri, Cildi Devvom, İntişarati Ensariyan, Kum, 1380, s. 754

¹⁹⁵ Sümer, Faruk, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.10

birlikte Uzun Hasan'ın kızıyla yaptığı evlilik onu Akkoyunlu hanedanlığın da hak sahibi olma durumunu doğuruyordu. Bu sebeple artık Safevi şeyhleri İran yönetiminde söz sahibi olmuşlardı. Şeyh Cüneyd, Anadolu ve bölgede Türkmenlerin siyasi ve iktisadi rahatsızlığını da kullanarak Şii söylemleri ile güçlü bir birlik oluşturmaya başlamıştı. Safevi dönemi uzmanı tarihçilerinde özellikle vurguladığı gibi Şeyh Cüneyt, bölgedeki suni devletlerin gücüne karşı Şii'liğin oluşturduğu bu siyasi gücü görmesi kuvvetle muhtemeldir.¹⁹⁶ Cüneyd'in varisi Uzun Hasan'ın kızı Hatice Begum'le evliliğinden olan Haydar idi. Haydar'ın yaşı küçük olması sebebiyle Safevi'lere bağlı kabilelerin oluşturduğu bir heyet Haydar'ın eğitiminden sorumluydu. Bu dönemde Haydar tekrar Erdebil'e döndü. Haydar, yanına gelen taraftarları askeri bir gazi gücüne dönüştürmeye başlamıştır. Bu durumun oluşmasında Türkmenlerin etkisi ve baskısı olması kuvvetle muhtemeldir. Kimi tarihçiler Türkmenlerin savaş sever yapılarının Safevilerin asıl karakterini tamamen değiştirdiğini savunmaktadırlar.¹⁹⁷ Haydar'ın kendi yandaşlarına giymelerini emrettiği kırmızı başlıktan dolayı Kızılbaş olarak anılmaya başlanmışlardır. Bu dönem içerisinde Şii'liğin en aşırı düşüncelerini benimsenmiş, Haydar'a uluhiyet atfedilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde Haydar'a secde edilmeye ve namazın ihmal edilmesine başlanmıştır. Safevi tarikatı kendi manevi gücünü Şii Gulat inancının fikirleriyle arttırırken, İran'da siyasi açıdan tam bir kaos bulunmaktaydı. Bu durum Safevi tarikatının gücünü sağlamlaştırmak ve arttırmak iyi bir zemin hazırlamıştır. Haydar, Kafkasya'da Hıristiyan nüfusun olduğu yerlere akınlara düzenleyerek hem adını duyurmaya çalışıyor hem de maddi olarak güçlenmeye çalışıyordu. Bu durum Akkoyunlu hükümdarını ve Şirvan yöneticilerini son derece rahatsız ediyordu. Bunun üzerine Akkoyunlu hükümdarı emri ile gönderilen askeri birlik Temmuz 1488 tarihinde Tabarsaran'da Haydar'ın birlikleri ile karşılaştı ve Haydar'ın ölümü ile neticelendi.

Haydar'ın çocukları bölgeden Akkoyunlu hükümdarı tarafından sürgün'e gönderilip hapsedildi. Fakat Akkoyunlu hükümdarı Yakup'un ölümünden sonra artık velihahtlar arasında çatışmalar ülkeyi yönetilemez hale getirmişti. Halefi Baysungur, kuzeni Rüstem ile taht mücadelesine girmişti, bundan dolayı Kızılbaşların desteğini almak amacı ile, Haydar'ın çocuklarını Erdebil'e geri getirtti. Rüstem, buna ilave olarak Haydar'ın en büyük oğlu Ali'ye padişah unvanı verdi. Rüstem, kendisine karşı olanların Ali Padişah'ın oluşturduğu Kızılbaş ordusu ile bastırmayı düşünüyordu. Fakat bölgenin hassas dengeleri, Ali Padişah'ın güçlenmesinin Rüstem'i korkutmasına yetmişti. Rüstem Akkoyunlu, Safevi tarikatına hizmet veren Kızılbaş Türkmen komutanları öldürmeye başlamıştı. Şah İsmail abisinin yerine Safevilerin başına geçtiğinde çocuk yaşta ve taraftarları Rüstem'in baskı ve tehdidi altında Gilan hakiminin Lahican'daki sarayına sığınmak zorunda kaldı. Şah İsmail, buradan ayrılana kadar Şemseddin Lahici'den ilk dini eğitimlerini aldı. Bu eğitimlerin içeriği tam olarak sarıh değilse de, Şiilik öğretileri üzerine olduğu kuvvetle muhtemeldir. Gilan'ın doğusunda Ehli Sünnet yanında Zeydilerinde yaşadığı bilinmektedir.¹⁹⁸ Şemseddin Lahici, daha sonra Safevi devletinde, Sadr makamına gelen ilk kişi olacaktır. Şah İsmail, yandaşları ile Erdebil'e girse de, fazla kalamadan terk etmek zorunda kalmıştır. Şah İsmail, Türkiye ve Suriye'deki yandaşlarına haber yolarak

¹⁹⁶ Allouche, Adel, Osmanlı- Safevi İlişkileri Kökenleri ve Gelişimi, Çev. Ahmet Emin Dağ, Anka, İstanbul, 2001, s. 57

¹⁹⁷ a.g.e., s. 59

¹⁹⁸ Caferiyan Resul, a.g.e., s. 771

gelecek baharda Erzincan'da buluşmak için çağrıda bulundu. Bu çağrıya uyup gelenler sonradan Kızılbaş ordusunun temelini oluşturan Şamlu, Ustaclu, Kacar, Varsak, Tekelu, Dulkadir, Rumlu Türkmenleri idi. Şah İsmail, çağrısına uyan Kızılbaş Türkmen ordusu ile, Şirvan'a saldırıp Şirvan şah'ı öldürdü. Aynı yıl, 1501 yılında Akkoyunlu şehzadesi olan Elvend ve Murat anlaşarak İran'ı ikiye bölmüşlerdi. Şah İsmail, Nahçıvan yakınlarında Elvend'in ordusunu yenilgiye uğratarak, Tebriz'e yöneldi. 1501 yılı ortalarında Tebriz'de kendisini Şah ilan ederek, oniki imam Şiiliğini Safevi devletinin resmi dini ilan etti. Şah İsmail, önce ezan ile Cuma hutbesini değiştirmiş ve Halifeler lanete başlatmıştır ve tüm hakim olduğu yerlerde şiddetle bunları uygulamaya başlamıştır.¹⁹⁹ Kılıçla sokağa çıkan görevliler Ömer ve Osman'a lanet olsun dedikten sonra etraftaki insanları "daha çok olsun" demek zorunda bırakılmış demeyenler ise öldürülmüştür.²⁰⁰

Safevi Devleti'nin Genel Durumu

Jeopolitik açıdan Osmanlı devleti için hayati bir bölge olan Anadolu bölgesinde etkili Safevi devletinin kurulması ve Şah İsmail'in burada Osmanlı aleyhine faaliyetlere başlaması, Osmanlı devleti için hayati bir tehdit oluşturmaktaydı. Özellikle bölgedeki Türkmen kabileleri üzerindeki Safevi etkisi, bu bölgede Osmanlı karşıtı isyanları ve mücadeleyi Safevi lehine çevirmekteydi. Osmanlı devleti için bölgedeki Safevi Şii Türkmen devletinin varlığı, Osmanlı Türk Devletinin bölgedeki egemenlik temeline açıktan meydan okumaktaydı. Bu devlet hem Türk hem de itikadi olarak Osmanlı Türk Devletine meydan okumaktaydı. Osmanlı kuruluş döneminden itibaren kendisini Türk soylu kabul ederek, Selçuklunun varisi ve Türk devleti olarak nitelenmektedir.²⁰¹ Safevi devletinin Batısında ise kendilerini Cengiz Han'ın varisi kabul eden Şeybani Özbekleri ile Horasan'ın egemenliği üzerinde bir mücadele bulunmaktaydı. Osmanlı ve Safevi rekabetinden, kendisini mümkün olduğunca denge konumunda tutmak isteyen Memlûklüler bir o kadar bu iki devletin varlığından rahatsızlık duymaktaydı. Fakat Osmanlı devletinin Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu'ya yönelmesi ve askeri üstünlüğü Memlûklülerin, Safevi devletinin yanında yer almasına sebep olmuştu. Dünya siyaseti açısından diğer bir önemli unsurda Akdeniz ticaretini hızla ele geçiren Osmanlı Türk devleti karşısında, dönemin önemli Akdeniz devletlerinden Venedik ve Hıristiyan dünyası üzerinde yarattığı sarsıntı idi.

Osmanlı Safevi Mücadelesi

Şah İsmail'in Tebriz'i ele geçirdiği dönem Anadolu'yu kendisinin merkez üssü olarak görmekteydi. Bu bağlamda Osmanlı ve Memlûkler içinde ki Türkmenler Safevi devletinin doğal yayılma bölgelerini oluşturmaktaydı. Şah İsmail, Türkmen bölgelerinde isyanlar çıkartıp, halife denen kendi temsilcileri ile vergi toplamaktaydı. Sultan II. Beyazıt Şah İsmail'in Türkmenler üzerindeki itikadi ve siyasi etkisini bildiği için ve Akdeniz ve Ege deki fetihlere öncelik vermesi sebebiyle

¹⁹⁹ Muhammed Arif Ispanakçı Paşazade, İngiliz İslam beynel Havas ve Avam Tarihi Zendegani ve Neberdi Şah İsmail Safevi ve Şah Selimi Osmanı Vekayai salhayı 905-930 Hicri, İntişarati Delil, Kum, 1379, s. 48

²⁰⁰ Şeriati, Ali, Ali Şiası Safevi Şiası, Çev. Feyzullah Artinli, Ekin Yayınları, İstanbul, Haziran 2005, s. 50

²⁰¹ Akyol, Taha, Osmanlı ve İran'da Mezhep ve Devlet, s. 113

temkinli bir siyaset izlemekteydi. Buna ilave olarak Türkmenlerin ata kültürüne uygun ve kabul gören Şah'ın kutsallaştırılması da Şah'ın Türkmenler üzerindeki etkisini son derece arttırmaktaydı. Şah İsmail ise Sultan Selim'e yazdığı mektuplarda Anadolu üzerindeki etkisini abartarak psikolojik üstünlük sağlamak için kullanıyordu.²⁰² Anadolu'da çıkan isyanlarda Osmanlı devletinin uyguladığı bir takım iktisadi ve siyasi yapılanmalarından etkisi olduğu muhtemeldir. Diğer bir dış unsur Osmanlı devletinin Mora'da ilerlemesi, Venedik devletini son derece rahatsız etmekte ve Osmanlı devletinin merkezi ve arka cephesi konumundaki her sorun Hıristiyan devletlerin üzerindeki yükü hafifletmektedir. Bu dönemdeki Karaman beyliğinde çıkan isyan zamanındaki Şah İsmail, Karamanoğlu ve Venedik arasındaki ilişki Safevi devletinin Osmanlı karşısındaki ana stratejisini ortaya koymaktadır. İsyanın Osmanlı devleti tarafından bastırılması sonucu Karamanoğlu, Halep'e kaçmış, orada Memlük yönetimi tarafından tutuklanmıştır. Akkoyunlu devletinin önemli merkezi olan Diyarbakır 1507 yılında Şah İsmail tarafından ele geçirildi hemen ardından Bağdat'a girerek hakimiyeti altına aldı. 1514 yılında son Akkoyunlu hükümdarı Murad'ın da ölümüyle Safevi'lerin önünden bir engel daha kalkmış bulunmaktaydı. Sultan II Beyazıt, isyanlardan sonra Kızılbaş Türkmenlerinden bir kısmını Mora'ya sürgün etmekle yetinmişti. Kimi tarihçiler tarafından bu tavır temkinli olmakla ifade edilse bazı tarihçiler tarafından münzevi hayat yaşaması ve basiretsizliğinden kaynaklandığı iddia edilmektedir.²⁰³ Şah İsmail ise bunun aksine, kendi tabanını kuvvetlendirmek açısından kendi egemenliği altındaki bölgelerdeki suniler üzerine büyük katliamlar yapmakta hatta suni alimlerin cesetlerini bile mezarlarından çıkarmaktaydı. Osmanlı padişahı, Şah İsmail'e Müslüman kardeşlerine yaptığı zulümlerden hemen vazgeçmesi gerektiğini açık bir dille ifade etmekteydi. Şah İsmail ise, Osmanlı elçisinin gözleri önünde suni şahsiyetlerinden önemli bir ismi yaktırarak meydan okumaktaydı.²⁰⁴

Şah İsmail, aynı zamanda Venedik yöneticilerine gönderdiği haberde, Osmanlı devletine karşı ortak bir siyaset izlenmesini teklif ediyordu. Şah İsmail, açıkça Osmanlı devletine karşı düşmanca siyaset izlemesine rağmen Sultan II. Beyazıt bölgenin ve devletin içinde olduğu durumu düşünerek dikkatli bir siyaset takip etmekteydi. Bu yumuşak siyasetten o zamanlar Trabzon'da vali olan Şehzade Selim son derece rahatsız olmakta, Şah İsmail'in bölgedeki düşmanca faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. Şah İsmail'in Özbek lider Şeybani ile 1510 yılında ki çarpışmasında onu malum edip öldürmesi, onu Osmanlıya karşı daha da saldırgan bir tutum içine sokmuştu. Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'a hizmet etmiş kişilerden olan Hasan Halife'nin oğlu Şahkulu Baba, Osmanlı'ya karşı isyan etti. 1511 yılından Sivas civarında bu isyan hareketi bastırıldı. Bu sırada Osmanlı devletinde yaşanan kısa süreli şehzade sorunları Şah İsmail'in bölgedeki faaliyetlerini arttırmasına imkan sağlamıştı. Anadolu'da Safevilerin temsilcisi konumundaki Nur Ali Halife, Tokat'ı ele geçirerek Şah İsmail adına Cuma hutbesi okuttu. Şah İsmail, kendi halifeleri denetiminde Anadolu da çok etkili bir casus ağı kurmuştu. Bu gelişmeler üzerine Şehzade Selim 1512 yılında, Sultan II. Beyazıt'ı tahtan çekilmeye zorlayacak noktaya gelecekti. Safevilerin bölgedeki gücünü iyi bilen ve büyük bir kızgınlık içinde olan Selim'in Padişah olması bölgenin dengesini tamamen değiştirecektir.

²⁰² İnalçık, Halil, Seçme Eserler II, Devlet-i'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Haziran 2010, s.138.

²⁰³ Kemal, Namık, Osmanlı Tarihi II, Dönüştüren, Mucahit Demirel, Bilge, İstanbul 2005, s.471

²⁰⁴ Allouche, Adel, a.g.e., s. 97

İki Türk Devletinin Savaşı Çaldıran

Yavuz Sultan Selim, babasının aksine, Ege ve Karadeniz hâkimiyetinden ziyade Anadolu'da Osmanlı devleti için hayati bir tehlike olarak gördüğü Safevi devletine yöneldi.²⁰⁵ Anadolu'da kendi egemenliklerine meydan okuyan bir Şii Türkmen devleti olduğu sürece Batı'da mücadele etmenin mümkün olmadığını düşünüyordu. Osmanlı devleti, kurulduğu andan itibaren yerleşik düzene geçmiş ve nizami bir orduya sahipti. Her şeyden önemlisi güçlü bir devlet nizamı oluşturmuştu. Ordu nizami olarak topçu ve silahlı piyade birliklerine ayrılmıştı. Yavuz Sultan Selim, Kemal Paşazade'den Rafizileri lanetleyen kanları ve mallarının helal olduğunu söyleyen bir fetva almıştı.²⁰⁶ 1514 Mart'ın da Sultan Selim, Edirne'de topladığı orduyla Anadolu istikametinde harekete geçti. Özbek Hanı Ubeydullah'a mektup göndererek amcasının intikamını alması için uygun zaman olduğunu bildirdi.²⁰⁷ Aynı yılın Nisan ayında Şah İsmail'e de bir mektup yollayarak, Hulefayı Raşidin'e yaptığı hakaretlerden vazgeçmesini ve zorla aldığı toprakları terk etmesini istedi. Sivas'tan gönderdiği diğer bir mektupta, kendisini tövbeye ve Osmanlı devletinin egemenliği altına girmesini isteyerek Şah İsmail'i savaşa zorlamak istiyordu. Bu mektupların amacı Şah İsmail'i savaşa zorlamaktı çünkü askeri olarak büyük sefer için ordu içinde bir takım huzursuzluklar baş göstermesi kuvvetle muhtemel idi. Aynı zaman büyük bir ordunun lojistik ikmali de son derece zordu. Şah İsmail, Osmanlı ordusunun yürüyüşünü uzatarak İran içlerine çekme ve kışında yardımıyla Osmanlı ordusunun yorulmasını ve zayıf vermesi hesaplamaktaydı. Sultan Selim, yolladığı mektupla beraber tesbih ve seccade göndererek, Şah İsmail'e devlet ve savaş işlerini bırakıp kendisini dervişliğe vermesini tavsiye ediyordu. İlk gönderdiği mektup Farsça olmasına rağmen bu mektup Türkçe yazılmış ve Şah İsmail'e artık sadece İsmail diye hitap etmekteydi. Son mektupta ise resmen savaş ilanı ederken Şah İsmail'e kadın elbisesi göndererek Tebriz'e yöneldi.²⁰⁸ Her ne kadar iki ordunun sayısı hakkında farklı veriler elde bulunmakta ise de, Osmanlı ordusunun sayı ve silah bakımından daha kuvvetli olduğu bilinmektedir. İranlı tarihçi ve araştırmacılar aradaki sayı farkını mümkün olduğunca abartmaktadırlar.²⁰⁹ Şah İsmail henüz Türkmen aşiretlerden oluşan ordusunu nizami hale getirememişti bu bağlamda ordunun sevk ve idaresi daha zor olmaktaydı. Şah İsmail'in askerlerinden kimileri, Şah'a mehdi ve kutsal bir şahsiyet olarak baktıkları için savaşta zırh bile takmıyorlardı. Onların gözünde Şah'ın ordusunun yenilmesi mümkün değildi çünkü onun ordusu ahirzaman ordusu idi.

Buna rağmen Osmanlı ordusunun çok güçlü topçu ve silahlı piyade birliği bulunmaktaydı. Osmanlı devletinin Çaldıran'da aldığı bu galibiyet, Safevi devletini doğrudan savunma konumuna sokmuştur. Bu sefer sonucu Erzincan ve Diyarbakır'ın alınması Osmanlı devletinin Anadolu'daki gücü ve hakimiyeti sağlamlaştırmıştır. Osmanlı devleti artık İran ve Memlûklülere karşı hakim konuma geçmişti. Bu yenilginin Safeviler için bir sonucu da Hürmüz boğazındaki

²⁰⁵ Burda vurgulanmak istenen Yavuz Sultan Selim'in deniz hakimiyetine önem vermediği değildir. Lütfi Paşa'nın Asaafname'sinde geçtiğine göre, Yavuz Sultan Selim Haliç'te güçlü büyük bir tersane kurdurmak istemektedir. Halaçoğlu, Yusuf, XIV-XVII Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 185 Ek -I

²⁰⁶ Allouch, Adel, a.g.e., s. 122

²⁰⁷ Mehdi, Abdurrezzak Huşeng, Tarihi Revabıtı Harici İran Ez İbtidai dovranı Safevi ta Payanı Cenki Dovvom-u Cihani, İntişaratı Emir Kebir, Tehran 1381, s. 19

²⁰⁸ Sabbag, Abbas İsmail, Tarih-i Alakatül Osmaniyetül İraniye Elharb ves Selam beyne Osmaniyyun ve Safeviyyun, Dar-an Nafaes, Beyrut, H. 1420, s. 130

²⁰⁹ a.g.e., s. 20

hakimiyetlerini Portekiz'e kaptırmaları olmuştur. Yavuz Sultan Selim Safevileri iktisadi ve siyasi olarak kuşatmaya almış oluyordu. Bu Anadolu'da Osmanlı hakimiyeti pekiştirmenin getirdiği doğal bir sonucuydu. Yavuz Sultan Selim'in Şah yanlısı Türkmenleri tespit ettirip öldürmesi bölgedeki rahatsızlığı daha da arttırmıştır. Esas itibari ile Anadolu'da Şah tarafından Halife diye isimlendirilen bu kimseler her türlü casusluk ve beşinci kol faaliyetleri icra etmekteydi.²¹⁰ Şah İsmail'in halifelerinin Şah adına para ve adam toplamaları bu tedbirleri bir açıdan zorunlu kılmış fakat bu durum Doğu Anadolu'nun demografik yapısının değişmesine sebep olmuştur. Türkmen kabileleri İran'a göç etmeye başlamış oradan da Suni nüfus gelmeye başlamıştır.

Şah İsmail'in Çaldıran hezimetinden sonra müritleri arasında da büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Ahir zaman İmam'ı diye inanılan bir insanın savaş kaybetmesi Şah İsmail'in kutsiyetine büyük bir zarar vermiştir. Daha sonraki dönemde bir çok Türkmen kabile ile sorun yaşayan Şah İsmail, çok sayıda Türkmeni de katletmiştir. Şii ulema ve devlet yapılanması daha sonraki dönemlerde oturmaya başlamıştır. Daha sonra ki dönemlerde bürokraside Farsların önplana çıkması doğal olarak Farsçayı İran'ın resmi dili olmasına kadar götürmüştür. Bunda İran'ın kolay yönetilmesi düşüncesinin de rol oynadığı muhtemeldir. Şah İsmail'in kendi vekili olarak atadığı Farsların, bir çoğu Türkmenler tarafından sevilmeyip öldürülse de Farsların güçlü bir bürokrasi geleneği sahip olması zamanla Türkmenlerin geri plana itilmesine sebep olmuştur.

SONUÇ

İslam ordularının İran'ı fethinden sonra bu coğrafya Şah İsmail'e kadar kendi adına milli bir bütünlük sağlayamamıştır. Selçuklu ve Timur'dan sonra otoritenin zayıflaması sonucu bir takım beylikler kendi çapında kendi bölgelerinde hakim olmuşlardır. Fakat Şah İsmail'e kadar İran adına herhangi bir uluslar arası ilişki söz konusu değildir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle bölgenin jeopolitiği bu durumdan derinden etkilenmiştir. Asya malları, Anadolu, Karadeniz ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya gitmekteydi. Bu bölgenin tamamıyla Türklerin eline geçmeye başlaması, Batı dünyasının başka yollar bulmaya sevk etmiştir. O dönem içerisinde kuvvetli deniz aşırı güce sahip İspanya ve Portekiz yeni arayışlara girişmişlerdir. Bu bağlamda Portekiz Asya'ya başka deniz yolları ararken Ümit Burnu'nu geçerek Hint denizine ulaşmış ve Hürmüz Boğazında bazı yerleri işgal etmiştir. Papalık ve dönemin deniz ticaretine ağırlık veren devletlerinden Venedik Şah İsmail'in teklifi ile irtibata geçmiştir. Avrupa'da ilerleyen İslam Türk ordusu, Hıristiyan aleminde yarattığı korku Moğollar zamanında yapıldı gibi cephe gerisi mücadele arayışına girmelerine sebep olmuştur. Bu bağlamda Şah İsmail'in Safevi Türk Devleti aranan cephe gerisi unsuru Hıristiyanlara sunmaktaydı.

Osmanlı devleti merkez üssü olarak balkanları konuşlansa da, Osmanlı devletinin ana kaynağını Anadolu'daki Türkmen unsurlar oluşturmaktaydı. Ticaret yolları açısından da bu bölge hayati öneme sahipti. Şah İsmail'in Safevi Türk Devletini kurup bu bölgede mücadeleye başlaması Osmanlı devletine bu bölgenin önemini hatırlatmıştır. Osmanlı devletinin yerleşik düzene geçip kurumsallaşması zamanla Türk unsuru geri plana itilmeye başlanmıştır. Şah İsmail ise göçer

²¹⁰ Savaş, Saim, XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 40- 41, Finkel, Caroline, Osman's Dream The Story of the Ottoman Empire 1300-1923, John Murray London 2006, s. 181

konumundaki henüz halk İslam'ını yaşayan Türkmenleri önplana çıkararak bunu Osmanlı'nın bölgedeki iktisadi baskılarını da kullanarak kendine çekiyordu. Şah İsmail'in oniki imam Şiiliğini de devletin resmi dini ilan etmesi Osmanlı devletine her yönden meydan okuma anlamına geliyordu. Çünkü her iki Türk devletinin de ana insan kaynağı bölgede yaşayan Türkmenlerdi. Bu iki Türk devletinin mücadelesi sonucu Doğu Anadolu'nun demografik yapısı da bozulmuştur. Anadolu'dan bir çok Türkmen kabilesi İran'a göç etmiş oradan da Anadolu'ya göç eden insanlar olmuştur. Osmanlı devleti için Şah İsmail'e bağlı insanların devlet açısından büyük bir zafiyet ve tehlike oluşturması, sert tedbirler alınmasına sebep olmuştur. Bu durum bölgedeki Türkmenlerin hem inanç hem de iktisadi açıdan Şah İsmail'e yakınlaşmasını daha da arttırmıştır. İtikadi bozulma kaygısı Osmanlı Medrese eğitiminde içine kapanmaya zorlamış felsefe ve riyazi ilimler geri plana itilmeye başlanmıştır. Bu iki Türk Devletinin mücadelesinden bölgedeki Feodal yapılar fazlasıyla yararlanmışlardır. O dönem içerisinde, Anadolu ve Kafkaslarda siyasi egemenlik Türklere aittir. Osmanlı Türk devletinin zamanında güvenlik açısından bölgedeki Feodal unsurlara verdiği haklar, Feodal unsurların değil aksine Osmanlı Türk hâkimiyetinin bölgedeki tescili anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyol, Taha, Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Milliyet, İstanbul Nisan 1999
- Agacari, Haşim, Kaniş-i Din ve Devlet der Asr-ı Safevi, Merkezi Bazşinasi İslam ve İran, Tehran 1380
- Kaşif Elgita, Muhammed Hüseyin, Asl-ı Eşşia ve Usuluha, Kaddem Lehu Elhucceul Esseyid Murtaza Elaaskeri, Müessetul İlmî Matbuat, Beyrut 1413
- Allouche, Adel, Osmanlı- Safevi İlişkileri Kökenleri ve Gelişimi, Çev. Ahmet Emin Dağ, Anka, İstanbul, 2001.
- Barthold, W., Köprülü, M. Fuat, İslam Medeniyeti Tarihi, Akçağ, Ankara 2004.
- Black, Antony, The History of Islamic Political Thought, From Prophet to the Present, Routledge, New York, 2001.
- Caferiyan Resul, Şia Der İran Ez Agazı ta Karnı Dehomu Hicri, Cildi Devvom, İntişarati Ensariyan, Kum, 1380.
- Cahen, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu, Tarih Yurt Vakfı Yayınları, İstanbul 2000
- Gölpınarlı, Abdükbaki, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yayınları, İstanbul 2003.
- Gresh, Alain, Vidal, Ortadoğu, Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na, Çev. Hamdi Türe, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Jorga, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- İnalcık, Halil, Ed., An Economic and Social History of The Ottoman Empire Volume Two 1600 – 1914, Cambridge University Press, UK, 1994.
- İnalcık, Halil, Seçme Eserler II, Devlet-i'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Haziran 2010.
- Kemal, Namık, Osmanlı Tarihi II, Dönüşüren, Mucahit Demirel, Bilge, İstanbul 2005.

Köprülü, M. Fuad, Türkiye Tarihi, Yay. Haz. Hanefi Palabıyık, Akçağ, Ankara 2005.

Mehdi, Abdurrezzak Huşeng, Tarih-i Revabıt-ı Haric-i İran Ez İbtidai dovrani Safevi ta Payamı Cenk-i Dovvom-u Cihani, İntişarati Emir Kebir, Tehran 1381.

Muhammed Arif İspanakçı Paşazade, İngilab-i İslam beynel Havas ve Avam Tarihi Zendegani ve Neberdi Şah İsmail Safevi ve Şah Selimi Osmanî Vekaya-i salhaya 905-930 Hicri, İntişarati Delil, Kum, 1379.

Ocak, Ahmet Yaşar, Türkler, Türkiye ve İslam, Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar), Tarih Vakı Yurt Yayınları, Haziran 2003 İstanbul.

Ocak, Ahmet Yaşar, Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Ocak, Ahmet Yaşar, Haz. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Kaynak, Doktrin, ayin ve erkan, tarikatlar, edebiyat, mimari, ikonografi, modernizm, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005.

Ocak, Ahmet Yaşar, Haz. Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005.

Sabbag, Abbas İsmail, Tarih-i Alakatül Osmaniyetü-l İraniye Elharb ve-s Selam beyne Osmaniyun ve Safeviyun, Dar-an Nafaes, Beyrut, H. 1420.

Sümer, Faruk, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Şeriati, Ali, Ali Şiası Safevi Şiası, Çev. Feyzullah Artinli, Ekin Yayınları, İstanbul, Haziran 2005.

Ta'i, Ali, Buhran-ı Huviyet der İran, Neşr-i Şadegan, Tahran 1382.

Togan, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

Türkdoğan, Orhan, Alevi Bektaşî Kimliği – Sosyo-Antropolojik Araştırma-, Timaş, İstanbul 2004.

Velayeti, Ali Ekber, Tarihi Revabıt-ı Harici İran der Uhdey-i Şah İsmail Safavi, Muessesiyi Çapı İntişarati Veziratu Umuru Harici, Tehran 1375.

Yakuboğlu, Kenan, Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi, Bilimevi, İstanbul 2006.

İnternet Erişim Kaynakları

http://www.iranchamber.com/history/articles/reflections_safavid_history_historiography1.php